

Weiste, Elina & Lindholm, Camilla & Stevanovic, Melisa & Valkeapää, Taina (2021) Osallistumisen haasteet: Tutkimuskohteena vuorovaikutus mielenterveyskuntoutuksessa. Teoksessa Riikka Nissi, Mika Simonen & Esa Lehtinen (toim.), *Kohtaamisia kentällä: Soveltava keskusteluntutkimus ammatillisissa ympäristöissä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1471. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 58–89.

Osallistumisen haasteet

Tutkimuskohteena vuorovaikutus mielenterveyskuntoutuksessa

Elina Weiste

 <https://orcid.org/0000-0002-6879-6004>

Camilla Lindholm

 <https://orcid.org/0000-0001-9220-5414>

Melisa Stevanovic

 <https://orcid.org/0000-0002-0429-1672>

Taina Valkeapää

Johdanto

Osallisuutta voi pitää onnellisen ja tyydyttävän elämän keskeisenä osatekijänä. Osallisuudella tarkoitetaan ihmisen kokemusta itsestään merkityksellisenä osana laajempaa kokonaisuutta, jolloin se viittaa myös mahdollisuuksiin vaikuttaa oman elämänsä kulkuun ja yhteisiin asioihin (Leemann, Kuusio & Hämäläinen 2015). Osallisuus ymmärretään yleisesti ottaen tunteena, joka syntyy, kun ihminen on osallisena jossakin yhteisössä ja saa osakseen arvostusta, tasavertaisuutta, luottamusta ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Tällöin osallistuminen nähdään yhdeksi väyläksi osallisuuden kokemiseen. (Isola ym. 2017.)

Osallisuuden tiedetään muodostavan tärkeän pohjan yksilön mielen-terveydelle ja näkemykselle itsestään kyvykkäänä ja sosiaalisesti hyväksyttynä henkilönä. Toisaalta tiedetään, että juuri mielen-terveyshäiriöistä kärsivät henkilöt kuuluvat yhteiskunnassa syrjäytyneimmässä asemassa oleviin ryhmiin (Position Statement 2009). Heidän heikko osallisuutensa on yhteydessä taloudelliseen ja terveydelliseen huono-osaisuuteen sekä keskeisistä sosiaalisista verkostoista ja suhteista ulkopuolelle jäämiseen. Nykyiset kansainväliset mielen-terveysalan politiikkasuositukset korostavatkin mielen-terveyskuntoutujien yhtäläisten osallistumisen mahdollisuuksien turvaamista kaikissa toimintaympäristöissä (Position Statement 2009; WHO 2010). Myös psykiatrisen hoidon piirissä vallinnut tiukka biolääketieteellinen tulkinta mielen sairauksista on vähitellen korvautumassa laaja-alaisemmalla näkemyksellä, jossa yhtenä keskeisenä tavoitteena on pyrkiä lisäämään asiakkaiden osallisuutta (Laitila 2010: 21). Osallisuuden lisäämisellä pyritään voimaannuttamaan asiakkaita, vähentämään mielen-terveysongelmiin liittyvää syrjintää ja leimautumista sekä kehittämään mielen-terveyspalvelujärjestelmää (Laitila & Pietilä 2012: 9). Osallisuuden lisäämisen lähtökohtana ovat kohtaamiset asiakkaiden ja ammattilaisten välillä. Nykyisin puhutaankin dialogisesta asiakaslähtöisyydestä, jossa asiakkaan ja ammattilaisen osallisuus on tasa-arvoista: molemmat osapuolet kertovat omat näkemyksensä asiasta, kumpikin osapuoli sekä kuuntelee että tulee kuulluksi (Epstein ym. 2005).

Asiakkaan osallisuuden lisääminen mielen-terveystyössä on siis laajalti tunnettu ja strategioissa ja ohjelmissa usein mainittu arvo, mutta usein käytännössä osallisuus toteutuu edelleen puutteellisesti (Laitila 2010: 2). Osallisuuden toteutumisen esteet voivat liittyä sekä ammattilaisten osaamiseen ja asenteisiin, työoloihin, organisaatioiden kulttuuriin ja resursseihin että myös mielen-terveyskuntoutujiin: kaikki kuntoutujat eivät halua tai heillä ei ole voimavaroja aktiiviseen osallistumiseen (Hickey & Kipping 1998).

Ammattilaisten on usein vuorovaikutustilanteessa erityisesti kutsuttava asiakkaita osallistumaan yhteiseen keskusteluun. Ammattilaisille suunnatussa kirjallisuudessa osallistumisen haasteellisuus tunnustetaan ja ammattilaisille ehdotetaan monenlaisia käytänteitä asiakkaan puheen-

vuorojen esiin kutsumiseksi. Ammattikirjallisuuden näkökulmasta toimivia vuorovaikutuskäytänteitä on esitetty olevan esimerkiksi avoimeksi muotoillut kysymykset, joiden ajatellaan lisäävän asiakkaiden ilmauksellisuutta ja ryhmätilanteissa osallistujien välistä keskustelua (Trotzer 2013). Toinen usein kuvattu tekniikka on henkilökohtainen jakaminen. Ammattilaisten omien ajatusten ja näkemysten esittäminen sekä ehdotusten tekeminen toimii ikään kuin mallina, joka kutsuu asiakkaita osallistumaan vuorovaikutukseen samalla tavoin (Trotzer 2013). Ammattikirjallisuudessa ammattilaisia kehoitetaan myös kutsumaan asiakkaita esittämään kysymyksiä, kuuntelemaan aktiivisesti sekä tarjoamaan erilaisia vaihtoehtoja asiakkaiden valittavaksi (Martin ym. 2001).

Kuntoutuksen ja ohjaustyön ammattilaisten vuorovaikutusta koskevat tietovarannot asiakkaiden osallistumisen lisäämisen keinoista perustuvat siis pääasiassa ammattikirjallisuudessa esitettyihin kliinisen työn ideaaleihin, malleihin ja ammattilaisten havaintoihin (ks. Peräkylä & Vehviläinen 2003). Sen sijaan tosiasiallisia vuorovaikutuksen käytänteitä, joiden mukaan ammattilaiset todellisissa vuorovaikutustilanteissa toimivat kutsuakseen asiakkaiden osallisuutta, ei juurikaan ole tutkittu. Tässä tutkimuksessa pyrkimyksenä on auttaa ammattilaisia näkemään yksityiskohtaisemmalla tasolla asiakkaiden osallistumiseen liittyviä haasteita, mikä voisi auttaa käytänteiden ymmärtämisessä ja kehittämisessä. Tarkastelun kohteena ovat sellaiset puheenvuorot, joissa mielen-terveysalan ammattilaiset kutsuvat asiakkaita osallistumaan yhteiseen keskusteluun, mutta joissa puheenvuoron tuottaminen on asiakkaille kuitenkin selvästi haasteellista. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan ammattilaisten toimintaa tilanteissa, joissa ammattilaiset ohittavat asiakkaiden oma-aloitteisen osallistumisen.

Osallistumisen keinot aiemmassa vuorovaikutus-tutkimuksessa

Aiemmissä keskusteluanalyttisissä tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu osallistumista erilaisissa hoidollisissa ryhmätilanteissa, on todettu keskustelun rakenteen vaikuttavan siihen, millä tavoin ryhmäläiset voi-

vat ottaa puheenvuoroja ja tehdä vuorovaikutuksellisia kontribuutioita. Esimerkiksi Anonyymit Alkoholistit -ryhmissä jokaisella on oma puheenvuoro, jota muut eivät saa keskeyttää ja johon he eivät saa suoraan vastata (Arminen 2004). Vuorovaikutustutkimukset ovat osoittaneet, että tällaisissa ryhmissä ryhmäläiset osallistuvat yhteiseen keskusteluun kertomalla oman tarinansa, joka suhteutetaan vastaukseksi edellisen ryhmäläisen kerrontaan (*second stories*, ks. Arminen 2004). Vapaammin jäsennellyissä ryhmissä puolestaan keskeisiksi nousevat paitsi vuoron ottamisen keinot myös ne toiminnot, joilla muita ryhmäläisiä kutsutaan yhteiseen keskusteluun. Muun muassa ohjattavien itsereflektiivisen puheen – eli sellaisten vuorojen, joissa he tulkitsevat tai arvioivat omaa toimintaansa – on todettu olevan yksi tällainen keino, jolla voidaan synnyttää yhteistä kokemusten jakamista ja asian reflektiivistä prosessointia ryhmäläisten kesken (Logren, Ruusuvuori & Laitinen 2017).

Aiemmissä tutkimuksissa on tarkasteltu myös ohjaajien keinoja kutsua ryhmäläisiä jakamaan kokemuksiaan. Weiste ym. (2020) ja Tiitinen ym. (2018) ovat tarkastelleet ryhmäläisten osallistumisen mahdollisuuksia terveyden edistämiseen tähtäävissä vertaistukiryhmissä, joiden ryhmämalli oli voimakkaan strukturoitu, mutta ennalta sovittuja sääntöjä vuorojen jakamiselle ei ollut. Tällaisessa kontekstissa ryhmäläisten tilanteiden peräkkäinen käsitteleminen näytti hankaloittavan ryhmäläisten keskinäistä kokemusten jakamista. Kokemuksen jakaminen toisen ryhmäläisen ”tilassa” vaati erityistä vuorovaikutuksellista työtä, ja ryhmäläiset myös ilmaisivat epävarmuutta sen suhteen, mikä on sopiva hetki kommentoida toisen ryhmäläisen kokemusta (Tiitinen ym. 2018). Tällöin ohjaajan keinot luoda paikkoja ryhmäläisten keskinäiselle kokemusten jakamiselle korostuivat. Tällaisia ohjaajien käyttämiä keinoja olivat muun muassa ryhmäläisten kutsuminen neuvomaan toinen toisiaan, arvioimaan toistensa kerrontaa, kertomaan ajatuksiaan ryhmän tehtäviin liittyen tai vapaamman vuoron (esim. Tuleeko jotain mieleen?) tarjoaminen ryhmäläisten kerronnalle (Weiste ym. 2020).

Osallistumista on tutkittu myös kuntoutuksen parista. Antaki, Finlay ja Walton (2007) ovat kartoittaneet käytänteitä, joiden avulla ohjaajat pyrkivät edistämään kehitysvammaisten henkilöiden osallistumista yhteisiin keskusteluihin asumisyksikön arjessa. Tyypillisin osallistamisen

keino on kysymysten esittäminen, jonka yhtenä muotona ovat eräänlaiset testikysymykset. Niissä olettamuksena on, että sekä kysymyksen esittäjä että vastaanottaja tietävät vastauksen etukäteen. Näiden kautta ohjaajat selvittävät, ovatko asukkaat ymmärtäneet puheenaiheen sisällön ja pystyneet seuraamaan keskustelun kulkua. Ohjaajat käyttävät myös vaihtoehtokysymyksiä, pelkistetyimmillään tarjoten valinnan vain kyllä/ei-vaihtoehtojen väliltä. Tutkimus havainnollistaa myös, kuinka ohjaajat vaalivat ”oikeanlaista” osallistumista, mikä ilmenee asukkaiden toiminnan kontrolloimisena. Esimerkiksi tilanteissa, joissa asukkaiden vastaukset ovat epäselviä tai puutteellisia, ohjaajat saattavat toistaa tai muokata vastauksia paremmin keskustelun kulkuun sopiviksi. Yleisesti ottaen kehitysvammaisten henkilöiden aloitteellisuus keskusteluissa on tutkijoiden havaintojen mukaan erittäin vähäistä. Antakin ym. (2007) kuvaukset ammattilaisten osallistavista käytännöistä tulevatkin tässä mielessä lähelle mielenterveyskuntoutuksen kontekstia, jossa osallistumisen edistäminen on myös paljolti ammattilaisten vastuulla.

Tutkimuskonteksti

Klubitaloyhteisöt mielenterveyskuntoutuksen areenana

Tämä tutkimus on osa laajempaa hanketta (www.vois.fi), jonka tavoitteena on tutkia mielenterveyskuntoutujien sosiaalisen osallisuuden mahdollisuuksia. Tutkimuksen kontekstina on Klubitalo, joka on kolmannen sektorin toimija suomalaisessa mielenterveyskuntoutuksen palvelujärjestelmässä. Klubitalot ovat yhteisöllisiä keskuksia (*community centers*), joilla on omat toimitilat erillään mielenterveyskeskuksista ja laitoksista. Klubitalot tarjoavat jäsenilleen työpainotteisen päivän, jonka aikana jäsenet ja henkilökunta vastaavat yhdessä Klubitalon toiminnasta (Hänninen 2016). Klubitalolla ei siis asuta vaan tehdään töitä. Klubitalotoiminnan tavoitteena on parantaa kuntoutujien elämänlaatua sekä tukea heidän paluutaan työelämään (McKay ym. 2018).

Suomen Klubitalot ovat osa kansainvälistä Clubhouse International-liikettä, joka sai alkunsa 1940-luvun New Yorkissa, jossa joukko mielenterveyspotilaita pyrki vähentämään sairauten liittyvää eristäytymistä ja

yksinäisyyttä järjestämällä potilaiden keskuudessa yhteisiä tapaamisia ja toimintaa (Hänninen 2016). Liikkeen voidaankin nähdä olevan osa potilasaktiivitoimintaa ja mielenterveyshoidon deinstitutionalisaatio-liikettä, jotka tähtäsivät mielenterveysongelmiin liittyvän stigman vähentämiseen, potilaiden vapauttamiseen suljetusta laitoshoidosta sekä yhteisöllisten hoitomuotojen kehittämiseen (Hänninen 2012).

Yhteisöllinen ideologia on keskeisessä osassa myös tämän päivän klubitalotoiminnassa. Klubitalot muodostavat jäseniksi kutsuttujen mielenterveyskuntoutujien ja palkatun henkilökunnan muodostamia yhteisöjä. Klubitalon jäsenyys tarkoittaa, että jäsenillä on mahdollisuus ja velvollisuus osallistua Klubitalon toimintaan ja tehdä sitä koskevia päätöksiä. Toiminta rakentuu työpainotteisen päivän ympärille, joka suunnitellaan ja toteutetaan yhdessä jäsenten ja henkilökunnan kesken (Hänninen 2016: 139). Työpainotteisen päivän moninaiset tehtävät, kuten ruoanlaitto, laskujen maksaminen, uusien jäsenten perehdyttäminen tai toiminnasta tiedottaminen, syntyvät klubitalotoiminnan ylläpitämisestä ja kehittämisestä (Hänninen 2016). Kaikki Klubitalon työ on toimintamallin mukaisesti suunniteltu tukemaan jäsenten omanarvontuntoa ja itseluottamusta sekä auttamaan heitä löytämään mielekkyyttä elämään (Clubhouse International 2018; Hänninen 2016).

Yhteisöllisen ideologian lisäksi klubitalotoiminnassa on keskeistä niin sanottu toipumisorientaatio (*recovery approach*), jossa sairauden ja oireiden sijasta kiinnitetään huomiota kuntoutujan vahvuuksiin ja hyvinvointiin (Anthony 2007). Toipumisorientaation mukaisessa toiminnassa keskeistä on kuntoutujan itsemääräämisoikeuden ja elämänhallinnan tukeminen (Framework for recovery-oriented practice 2011). Ammattilaisen ja kuntoutujan välinen suhde nähdään tasa-arvoisena yhteistyösuhteena. Ammattilaisen tehtävänä on ylläpitää toivoa kuntoutujalle haasteellisina aikoina sekä tarjota tukea ja ohjausta, mutta ei hallita kuntoutujan yksilöllistä toipumisprosessia. Toipumisen nähdään tapahtuvan siellä, missä kuntoutuja voi kokea toivoa ja osallisuutta, elää omannäköistensä elämää ja päättää itseään koskevista asioista (Framework for recovery-oriented practice 2011).

Aineisto ja menetelmät

Osana muuta Klubitalolla tapahtuvaa aineistonkeruuta hankkeessa videoitiin 29 viikoittain kokoontuvan ryhmän tapaamista. Nauhoitukset tehtiin 11 kuukauden aikana syyskuun 2016 ja elokuun 2017 välillä. Yhden ryhmätapaamisen kesto oli pääsääntöisesti tunti, mutta muutama tapaaminen kesti vain noin 30 minuuttia ja muutama vastaavasti hieman yli tunnin. Nauhoitettua aineistoa on yhteensä 22 tuntia ja 40 minuuttia. Nauhoitusten keräämisestä vastasi syyskaudella Elina Weiste ja kevätkaudella Taina Valkeapää, jotka kävivät säännöllisesti Klubitalolla sopimassa nauhoitettavista tilanteista ja käytännön asioista. Osassa ryhmätapaamisia kyseiset tutkijat olivat myös paikalla havainnoimassa ryhmän toimintaa. Varsinaisesta nauhoitusten tekemisestä (kameroiden asetelusta, kameran käynnistämisestä, nauhoitusten tallentamisesta jne.) vastasi Klubitalon jäsen, joka toimi hankkeessa avustajana korvausta vastaan.

Ryhmän tavoitteena oli yhteisön jäsenten työelämätaitojen harjoittelu. Syys- ja kevätkauden ensimmäisillä tapaamisilla suunniteltiin yhteisesti ryhmän ohjelma, joka sisälsi muun muassa talon oman, niin kutsutun siirtymätyöohjelman, suunnittelua, oman ansioluettelon kirjoittamista sekä tutustumiskäyntejä Klubitalon siirtymätyöpaikkoihin lähialueen yrityksissä. Ryhmä oli kyseisen Klubitalon jäsenille avoin, joten sen osallistujat vaihtuivat osittain tapaamiskerrasta toiseen. Jäsenten määrä ryhmätapaamisilla vaihteli kahdesta kahdeksaan. Ohjaajia oli paikalla yhdestä kolmeen. Ohjaajat olivat koulutukseltaan sosiaalialan ammattilaisia, ja heidän työkokemuksensa pituus vaihteli suuresti.

Klubitalojen kattojärjestö Etelä-Suomen Klubitalo-osaajat ESKOT ry on antanut hyväksynnän tutkimukselle (päätös 19.9.2016), ja lisäksi tutkimuslupa on saatu kyseisen Klubitalon johtoryhmältä. Tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista. Tutkijat ja Klubitalon vastuuhenkilöt informoivat osallistujia tutkimuksesta kirjallisesti ja suullisesti sekä kysivät heiltä kirjallisen suostumuksen nauhoitukseen. Tässä artikkelissa tutkittavien anonyymiteetti on suojattu muuttamalla aineistokatkelmista osallistujien nimet ja muut tunnistetiedot.

Aineisto analysoitiin keskusteluanalyyttistä menetelmää hyödyntäen. Soveltavassa keskusteluanalyttisessä institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksessa on usein tavoitteena korjata tai tarkentaa ammattilaisten vuorovaikutusta koskevia teorioita tai lisätä uusia vivahteita ammattilaisten ymmärrykseen työssään käyttämistä vuorovaikutuksen tavoista (Peräkylä & Vehviläinen 2003). Tässä tutkimuksessa tavoitteena oli alun perin lisätä sekä ammattilaisten että mielenterveyskuntoutujien ymmärtämystä käyttämistään vuorovaikutuksen tavoista. Pitkän tähtäimen tavoitteena oli hyödyntää tätä ymmärtämystä niin kuntoutujien kuin ammattilaistenkin kouluttamisessa.

Tutkimuksen analyttisessä prosessissa videoidun aineiston aineistolähtöinen tarkastelu johti meidät tutkimaan ohjaajien tapoja kutsua mielenterveyskuntoutujia osallistumaan yhteiseen keskusteluun. Olemme aikaisemmissa tutkimuksissamme (esim. Lindholm, Stevanovic & Weiste 2020; Stevanovic ym. 2018; Stevanovic ym. 2020a) tarkastelleet yksityiskohtaisesti mielenterveyskuntoutujien mahdollisuuksia osallistua yhteiseen päätöksentekoon. Tämä johdatti meidät tutkimaan sitä, minkälaisia aloitteellisia puheenvuoroja mielenterveyskuntoutujat ylipäänsä tekevät ja miten nämä vuorot tulevat vastaanotetuiksi ohjaajien toimesta. Vaikka ohjaajat huomioivat suuren osan mielenterveyskuntoutujien aloitteellisista vuoroista (Stevanovic ym. 2020b), on aineistossa silmiinpistävää, miten monesti ohjaajat myös ohittavat kuntoutujien aloitteelliset vuorot. Tässä tutkimuksessa tarkoituksena on tuoda yhteen nämä kaksi tutkimuslinjaamme – ohjaajien osallistumisesta kutsuvat vuorovaikutuskeinot ja kuntoutujien aloitteelliset puheenvuorot – ja tarkastella paradoksia niiden välillä. Kysymme, kuinka ohjaajat pyrkivät ottamaan kuntoutujia mukaan keskusteluun silloin, kun heidän osallistumisensa on vähäistä, ja toisaalta, kuinka ohjaajat toisinaan kuitenkin myös ohittavat jäsenten aloitteelliset puheenvuorot.

Tulokset

Tässä osiossa havainnollistamme vuorovaikutuskatkelmien avulla, millaiseksi mielenterveyskuntoutujien osallisuus rakentuu aineistomme

Klubitalo-keskusteluissa. Analyysimme nostaa esiin paradoksin, joka syntyy ohjaajien pyrkiessä yhtäältä osallistamaan kuntoutujia mutta toisaalta ohittaessa kuntoutujien vuorovaikutusaloitteita. Seuraavissa osioissa käsittelemme tämän paradoksin kumpaakin puolta näyttämällä molemmista tapauksista kaksi aineisto-otetta, joista toisessa on kyse ehdottamisesta ja ehdotuksen vastaanottamisesta ja toisessa hieman vapaammasta ajatusten, mielipiteiden ja ideoiden esille tuomisesta.

JÄSENTEN OSALLISTUMISEN KUTSUMINEN

Tarkastelemme tässä luvussa tapauksia, joissa ohjaajat tekevät paljon vuorovaikutuksellista työtä saadakseen jäsenet osallistumaan meneillään olevan toimintoon (ks. osallistumisen keinoista myös Stevanovic ym. 2018). Näissä tapauksissa ohjaaja on tehnyt aloitteellisen vuoron, tyypillisesti ehdotuksen, johon ei kuitenkaan ole tullut jäseniltä odotuksenmukaista seuraavaa vuoroa (kuten ehdotuksen hyväksymistä tai hylkäämistä).

Ensimmäinen aineisto-ote on syyskauden ensimmäiseltä tapaamiselta, jossa suunnitellaan ryhmän toimintaa seuraavilla tapaamiskerroilla. Tapaamisessa on läsnä yksi ohjaaja ja kuusi jäsentä. Ohjaaja on tapaamisen alussa kertonut pitkään siitä, mitä vastaavanlaisissa ryhmissä on aikaisemmin tehty. Ohjaaja ei varsinaisesti ole ehdottanut näiden toimintojen tekemistä tässä ryhmässä vaan ikään kuin esitellyt, mitä kaikkia mahdollisuuksia olisi olemassa. Otteen ensimmäisellä rivillä ohjaaja kutsuu jäsenten osallistumista.

Aineisto-ote 1.

01 OHJ: tuleeeko mieleen jotain hyviä aiheita.
02 (3.5)
03 OHJ: mä muistan jo silloin että meillä oli ihan totanoinni öö-
04 opiskelijaterveydenhuollon psykiatri (.) se oli tosi (.)
05 klubitalohenkinen tyyppi niin se kävi kertomassa vähän
(poistettu 8 riviä kuvausta kyseisestä tapaamisesta)
06 OHJ: et jos löytyy tällösiä henkilöitä niin sekkin (0.2) monta
07 kertaa on tosi (0.5) kannustavaa (0.5) että mitä
08 kannattaa ottaa huomioon (0.2) hänen mielestään=sekkin oli
09 ihan mielenkiintoista.
10 (1.0)
11 OHJ: †tuleeks teille mieleen sanokaa nyt=mä oon yksin puhunu
12 tässä näitä asioita päästäni hhhh
13 (1.5)

14 OHJ: .hhh ↑mitä tarvii tietää.
 15 (0.5)
 16 MAI: että miten pitää huolta ninku omasta terveydestään että
 17 jaksaa, (0.5) [men]nä töihin ja miten valmistautua töihin.
 18 OHJ: [mm.]
 19 OHJ: niin täällähän oli se mite- mit- mitä hyötyä tällä
 20 klubilla käynnistä on suhteessa siihen et lähtee kokeilee
 21 töihin miten täällä voi itsessään kehittyä.
 22 (2.0)
 23 OHJ: sitten me käytiin joskus aikoinaan (.) mä olin jäsenten
 24 kans (0.2) nuorempana ((jatkaa kertomalla toisesta
 tapahtumasta))

Ohjaajan vuoro rivillä 1 on muotoiltu polaariseksi kysymykseksi (*tuleeko mieleen*). Kysymys kutsuu kuitenkin kyllä/ei-vastausta pidempää kerrontaa omista ajatuksistaan. Kysymys sisältää myös rajauksen *jotain hyviä aiheita*, mikä tekee relevantiksi kertoa ideoita ryhmässä käsiteltävistä aiheista. Koska odotuksenmukaista olisi myös arvioida sitä, että esitetyt ideat ovat *hyviä*, tekee se seuraavasta vuorosta haasteellisen vastata. Kukaan jäsenistä ei lähdekään vastaamaan (tauko rivillä 2), ja ohjaaja jatkaa kertomalla vielä yhdestä aikaisemmasta ryhmäkokemuksestaan, jossa psykiatri tuli ryhmätapaamiseen kertomaan työllistymiseen liittyvistä asioista lääkärin näkökulmasta (kuvausta ei näytetty otteessa). Ohjaaja päättää kuvauksensa omaan arvioonsa tilanteen hyödyllisyydestä (*sekin oli ihan mielenkiintoista*, r. 8–9). Kun kukaan jäsenistä ei ota puheenvuoroa, ohjaaja esittää kysymyksen uudelleen (*tuleeks teille mieleen*, r. 11). Toistamalla kysymyksen ja lisäämällä painotetusti pronominin *teille*, ohjaaja lisää jäsenten painetta vastata (Paananen ym. 2020). Ohjaaja myös lisää vetoomuksen *sanokaa nyt* (r. 11), osoittaen näin, että odotuksenmukaista olisi ollut vastata jo aiemmin, mutta viimeistään nyt. Ohjaaja tekee myös näkyväksi tilanteeseen liittyvän ongelmallisuuden antamalla perustelun vetoomukselleen (*mä oon yksin puhunu tässä näitä asioita päästäni*) ja osoittaa näin, ettei yksin puhuminen ole ryhmässä odotuksenmukainen toimintatapa, vaan myös jäsenten tulisi osallistua keskusteluun.

Kun jäsenet edelleen pysyvät hiljaa, ohjaaja muotoilee kysymyksen uudelleen avoimeksi hakukysymykseksi *mitä tarvii tietää* (r. 14). Tähän kysymykseen yksi jäsenistä, Mai, tuottaa odotuksen mukaisen vastauksen (r. 16–17). Vastaus pitää sisällään kaksi osaa: miten pitää huolta omasta terveydestä, että jaksaa mennä töihin ja miten muutoin val-

mistautua töihin menemiseen. Ohjaaja ottaa Main vastauksen vastaan *mm*-palautteella (r. 18) ja käsittelemällä sen jälkeen vastauksen jälkimmäistä osaa (töihin valmistautumista) asiana, joka on jo hieman eri muodossa kirjoitettu ylös mahdollisiin aiheisiin. Tämän jälkeen ohjaaja jatkaa kertomalla toisesta aktiviteetista, jota aikaisemmin toteutetussa ryhmässä tehtiin.

Katkkelma näyttää esimerkin sellaisista tapauksista, joissa ohjaajat kutsuivat jäsenten osallistumista tilanteissa, joissa ei niinkään orientoitua asioista päättämiseen vaan enemmänkin erilaisten ajatusten esille tuomiseen ja ”ideoiden pallotteluun”. Osallistuminen tällaisessa vapaammassa tilanteessa oli kuitenkin varsin haasteellista jäsenille. Ohjaajat kutsuivat jäsenten osallistumista kysymällä heidän ajatuksiaan ja mielipiteitään. Kuten otteessa 1, toisinaan odotus siitä, että jäsenet osallistuvat keskusteluun aktiivisesti tehtiin myös näkyväksi. Tällä tavoin saatettiin lisätä jäsenten painetta vastata. Jäsenten osallistumista näytti helpottavan se, että ajatusten ja ideoiden esittämisen sijaan kysymyksellä haettiin rajatumpaa, tiedollista vastausta.

Käsittelemme seuraavaksi aineisto-otetta, jossa on kyse päätöksen tekemisestä. Tapaamisessa on läsnä kaksi ohjaajaa, seitsemän jäsentä ja sosiaalialan opiskelija. Ote on ryhmätapaamisen loppupuolelta. Kyseisen ryhmätapaamisen aikana osallistujat ovat keskustelleet ryhmälle annettavasta nimestä. Pitkään käydyn keskustelun aikana on tullut esille pari ehdotusta, joihin jäsenet eivät kuitenkaan ole ottaneet kantaa tai ilmaisseet sitoutumista niitä kohtaan. Kun nimestä ei ole päästy selvyyteen, ohjaaja ehdottaa (OHJ1) katkelman alussa, että nimiehdotuksia voitaisiin seuraavan viikon aikana kerätä seinälle laitettavaan lappuun (rivi 1), minkä jälkeen hän perustelee ehdotustaan (rivit 2–9). Ehdotuksellaan ohjaaja siirtää asian käsittelemisen jatkamisen seuraavalle tapaamiselle.

Aineisto-ote 2.

01 OHJ1: mitä jos laitetaan sellanen (.) lappu johonki
02   tohon seinälle ninku et ehdota nimeä ja äänestetään
03   ja katotaan niistä jotenki sit ens viikolla että mikä
04   tää on että, (0.2) siihen voi viikon verran kerätä,
05   (0.3) keksii ajatuksia tai jotaki sellasta. (1.5)
06   (--) (.) tai niinku,
07   (.)

08 OHJ1: jos täs on nyt vaikea tehdä vai (0.5) vai vai, (0.3)
 09 mennäänkö valmennusryhmällä,
 10 (3.0)
 11 OHJ1: se on kyllä kuvaava
 12 (4.0)
 13 OHJ2: mitä sanotte.
 14 (1.0)
 15 OHJ2: kumpi kampi.
 16 (0.6)
 17 KATI: no o:nhan se hyvä jos niit on ninku (.) seinäl
 18 nähtävissä niitä nimiehdotuksia ni on siin sit ainaki
 19 sillee (.) vähä mie^ottiä^o (1.0) et oisko sit joku muu
 20 ku se äs tee valme^onnus sitte^o
 21 (7.0)
 22 OHJ1: sä ehdotat että kysytään
 23 (1.0)
 24 KATI: n::iin joo se kyl (--) nii.
 25 (1.5)
 26 OHJ1: mitä muut sanoo.
 27 (5.0)
 28 MIRO: hiljasta.
 29 OHJ1: hiljasta on heh heh hh hehh heh
 30 (7.0)
 31 OHJ2: no ↑mä ehdotan kans sitä äänestys, (1.0) tai sitä
 32 ehdote- eh[dotu]sasiaa.
 33 ?: [↑mm.]
 34 OHJ2: mennäänks sillä.
 35 OHJ1: mennään sillä.

Ohjaajan *mitä jos laitetaan* -alkuinen ehdotus tekee relevantiksi vastaanottajien hyväksyntää ilmaisevan seuraavan puheenvuoron. Paikka ehdotuksen hyväksynnälle olisi jo rivillä 4, jossa ehdotuksen sisältö on tullut ilmi. Ohjaaja päättää ehdotuksensa tasaisella intonaatiolla lausuttuun *että*-partikkeliin, mikä tekisi relevantiksi ryhmäläisten vastausvuoron (ks. Koivisto & Voutilainen 2016). Kun kukaan ei välittömästi lähde vastaamaan, ohjaaja jatkaa ehdotuksen laajentamista *siihen voi viikon verran kerätä* (r. 4) ja *lapulle voi keksi ajatuksia tai jotakin sellaista* (r. 5–6). Laajennoksia seuraa pidempi tauko (r. 5), jonka aikana jäsenet eivät edelleenkään lähde vastaamaan ja ohjaaja alkaa peruuttamaan ehdotuksestaan esittämällä vaihtoehtoisen ehdotuksen säilyttää ryhmän vanha nimi (*vai mennäänkö valmennusryhmällä*, r. 8–9). Tätäkin ehdotusta seuraa pitkä hiljaisuus (r. 10). Tauon jälkeen ohjaaja tuottaa vuoron, jossa perustellaan *valmennusryhmä*-nimen sopivuutta (r. 11). Tämäkään vuoro ei onnistu houkuttelemaan jäseniä mukaan keskusteluun, vaan seuraavan pitkän tauon (r. 12) jälkeen toinen ohjaaja (OHJ2) kysyy jäseniltä *mitä sanotte*. OHJ2 tuottaa siis ryhmälle osoitetun kysymyksen, jossa kysytään jäsenten mielipidettä. Kuten ensimmäisessä aineisto-otteessa, vastauk-

sen tavoittelu muuttuu eksplisiittisemmäksi, kun ohjaaja puhuttelee ryhmää suoraan (Paananen ym. 2020; Pomerantz 1984). Kun ryhmältä ei edelleenkään tule kannanottoa ehdotukseen, OHJ2 tuottaa uuden kysymyksen *kumpi kumpi* (r. 15), joka ekplisiittisesti viittaa alkuperäisessä vuorossa esitettyihin vaihtoehtoihin: lapun seinälle laittamiseen tai valmennusryhmä-nimen hyväksymisen.

Vasta kun ohjaajat ovat näin pitkään tehneet yhteistyötä saadakseen jäsenet osallistumaan keskusteluun, jäsen Kati vastaa ohjaajan ehdotukseen nostamalla esille ohjaajan idean hyviä puolia (r. 17–20). Hän siis osoittaa samanmielisyyttä ohjaajan ehdotuksen kanssa, mikä vie vuorovaikutussekvenssiä kohti päätöstä. Kukaan muu ei kuitenkaan ota kantaa Katin vuoroon, vaan sitä seuraa pitkä hiljaisuus (r. 21). Hiljaisuus päättyy vasta, kun ohjaaja uudelleenmuotoilee Katin aiemman vuoron päätösehdotukseksi (*sä ehdotat että kysytään*, r. 22). Uudelleenmuotoilullaan ohjaaja konstruoi Katin ehdottajaksi siirtäen toimijuutta tilanteen eteenpäinviemisestä hänelle. Ohjaaja kutsuu Katia vahvistamaan asian ja tällä tavoin osallistumaan. Katin vahvistus tulee kuitenkin vasta tauon (r. 23) jälkeen, ja hänen vuoroonsa sisältyy venytetty *niin*-partikkeli, joka viestii epävarmuutta ja epäröintiä, mahdollisesti sekä ehdotuksen sisältöä että ehdottajana toimimista kohtaan. Katin vuoroa seuraa taas hiljaisuus, jonka jälkeen ohjaaja esittää kysymyksen koko ryhmälle, *mitä muut sanoo* (r. 26). Kysymyksellään ohjaaja puhuttelee muita jäseniä kuin Katia ja kutsuu heitä ottamaan kantaa, mikä veisi päätöksentekotilannetta eteenpäin, kuitenkin tuloksetta. Seuraa jälleen pitkä hiljaisuus, minkä jälkeen yksi jäsenistä kommentoi ryhmässä vallitsevaa hiljaisuutta (r. 28), minkä toinen ohjaajista vahvistaa naurun kera (r. 29). Tällaisen puheenvuoron sisäisen naurun on todettu viestivän usein vuorovaikutukseen liittyvästä hankaluudesta (Potter & Hepburn 2010), kuten tässä tapauksessa ohjaajien tuloksettomasta pyrkimyksestä saada jäseniltä hyväksyntä, jolla päätöstilanne saataisiin vietyä loppuun. Vielä pidemmän tauon (r. 30) jälkeen OHJ2 ilmoittaa ehdottavansa puheena olevaa ideaa (r. 31 ja 32). Ohjaaja käyttää *kans*-sanaa ja muotoilee siten vuoronsa päätösehdotukseksi, jossa hän yhtyy Katin aiempaan ehdotukseen. Näin hän kuljettaa vuorovaikutusta suuntaan, jossa tehtävä päätös näyttäytyy ohjaajien ja jäsenten yhteisen vuorovaikutuksen lopputule-

mana. Riveillä 34–35 ohjaajat vievät päätöksentekosekvenssin yhdessä loppuun tyypillisillä päätöksentekoa loppuun saattavilla *mennäänks sillä* – *mennään sillä* -vuoroillaan.

Yhteenvetona ohjaajat kutsuivat erilaisin keinoin jäseniä osallistumaan yhteiseen keskusteluun. Keinot olivat hieman erilaisia riippuen siitä, minkälainen toiminto oli kyseessä. Päätöksentekotilanteissa ohjaajat käyttivät ehdotuksen kaltaisia kysymysvuoroja, joilla he tarjoilivat jäsenille erilaisia vaihtoehtoja valittavaksi ja vahvistettavaksi. Jos ehdotus jäi vaille vastausta, kutsuivat ohjaajat sitä eksplisiittisesti *mitäs sanotte* -tyyppisillä jatkokysymyksillä. Yksi ohjaajien keskeisesti käyttämä keino oli muotoilla jälkikäteisesti jäsenen puheenvuoro ehdotukseksi, millä toimijuus siirrettiin jäsenelle ja sekvenssi saatiin etenemään. Ohjaajat hyödynsivät jäsenten osallistumisen kutsumisessa myös toisiaan: jos ohjaajat eivät onnistuneet houkuttelemaan jäseniä mukaan, vievät he sekvenssin loppuun yhdessä.

JÄSENTEN OSALLISTUMISEN OHITTAMINEN

Vaikka ohjaajat joutuivat tekemään huomattavaa vuorovaikutuksellista työtä kutsuakseen jäseniä osallistumaan yhteiseen keskusteluun, jäsenet tuottivat toisinaan aloitteellisia puheenvuoroja myös oma-aloitteisesti. Tarkastelemme tässä artikkelissa tapauksia, joissa jäsenten aloitteelliset vuorot tulivat ohjaajien taholta ohitetuiksi. Toisinaan tällaiset vuorot olivat joko ajoitukseltaan tai sisällöltään epäjohdonmukaisia suhteessa ohjaajan edelliseen vuoroon. Toisaalta ohitetuiksi tulivat ajoittain myös jäsenten esittämät varsin odotuksenmukaiset aloitteelliset vuorot, mikä on paradoksaalista ottaen huomioon ohjaajien suuret ponnistelut saada jäsenet ylipäättään puhumaan. Aineisto-ote 3 havainnollistaa tällaista tilannetta, jossa jäsenet osallistuvat keskusteluun varsin aktiivisesti, mutta jossa ohjaajat käsittelevät heidän vuorojaan kuitenkin enemmän tai vähemmän poikkeamina siitä, mitä keskustelussa olisi tarkoitus käsitellä.

Ennen otteen 3 alkua ryhmässä on suunniteltu syksyn ryhmäkerroilla käsiteltäviä aiheita. Riveillä 1–9 ohjaaja ehdottaa aikataululistan kirjoittamista siitä, mitä milläkin kerralla tehdään.

Aineisto-ote 3.

01 OHJ1: meillä on vartti aikaa niin pitäiskö meidän nyt tässä
02 pohtia (.) ihan niitä aiheita että mitä me (0.2) siis
03 esimerkiks jos me halutaan ihan tämmösiä erilaisia
04 aiheita niinku nyt vaikka kattoo niitä (0.2)
05 työvoimalaitoksen sivuja (.) mo-mollin sivuja (.)
06 opetella niitä käyttää ja sit jotain näitä
07 itsearviointijuttuja ja mitä kaikkia muita ajatuksia
08 tässä tuleekaan (0.2) ja sitten tehtäis niistä sit
09 ihan vaikka sellainen kalenteri,
10 OHJ2: mm-m ((nyökyttää))
11 OHJ1: vähän niinkun me tehtiin ton (0.2) mikä se nyt on,
12 OHJ2: vapaa-ajan ryhmä-
13 OHJ1: nii vapaa-ajanryhmän kanssa ni jao-jaoteltiin sinne
14 jo niitä aiheita ni voitaisko me tehdä tässä samalla
15 tavalla (.) helpottaisko se meidän kaikkien työtä.
16 MIKO: tää ei kuulu tähän mut kuuliks sä siitä Fazerin
17 reissusta.
18 OHJ1: en heh heh heh
19 OHJ2: (-) mutta miltä se kalenteriajatus kuulostaa (0.2)
20 jos tehtäis aikataulutus.
21 SAMI: niinku sillee et meinaatko,
22 OHJ1: eri aiheita.
23 SAMI: nii joo siis sille et,
((poistettu 1.5 min keskustelua siitä, käsitelläänkö ryhmässä myös
viikoittainen tilanne siirtymätyöpaikkojen suhteen))
24 MAKI: Mä aattelin et (.) et mul ois (.) (-) pyörii nyt
25 tässä et vois puhuu siitä (0.5) tässä ryhmässäkin
26 että kenellä on ammattikoulutus ja mitä minkäläist
27 koulutust [kenelläkin on,
28 OHJ1: [totta.
29 OHJ1: totta ((OHJ2 nyökyttää päätään))
30 MAKI: ja miten käsitellään mitä on putkipuolen
31 ammattikoulussa [(-)]
32 ASSI: [mä oon kahvila-
33 MAKI: kahvi[la-
34 ASSI: [oliks sul kesken,
35 MAKI: ei enää,
36 ASSI: kahvilatyöntekijä [kou-
37 MAKI: [(--)
38 ASSI: anteeks.
39 (1.0)
40 ASSI: sori.
41 MAKI: ei mitään.
42 ASSI: niin tota mä oon kahvilatyöntekijä (.) ja kans
43 tarjoilija?
44 OHJ2: mm?
45 OHJ1: niin tää vois olla yks aihe. (0.2) laita ilman muuta
46 ((sihteerille)) (0.3) sinne, (0.3) et käydään
47 joskus tämmönenki keskustelu.=täähän on mielen=
48 OHJ2: =niin o.=
49 OHJ1: =kiintoista.= hyvä tietää vähän et mimmost kaikkee
50 (0.5) koulutustaustaa,

Ohjaajan ehdotus rakentuu vuorovaikutuksessa pala kerrallaan. Huomioitavaa on, että tämä tapahtuu jälleen yhteistyössä toisen ohjaajan

(OHJ2) kanssa. Toinen ohjaaja tuottaa palauteilmauksen *mm-m* (r. 10) kohdassa, jossa OHJ1 ehdotuksen sisältö on ymmärrettävissä. Kun OHJ1 jatkaa ehdotusta ja päätyy sananhakutilanteeseen, OHJ2 täydentää hänen vuoronsa substantiivilla *vapaa-ajan ryhmä*, mikä kieli yhteistyöhakuisuudesta ja yhteisestä päämäärästä (vrt. Vatanen 2010). OHJ1 palaa varsinaiseen ehdotukseensa riveillä 14–15. Hän esittää kaksi kysymystä peräkkäin, *voitaisko me tehdä tässä samalla tavalla ja helpottaisiko se meidän kaikkien työtä*. Jälkimmäinen kysymys muotoilee mahdollisen selityksen sille, miksi kannattaisi toimia ohjaajan ehdottamalla tavalla: se säästäisi kaikkien aikaa ja olisi siksi kannatettavaa.

Ohjaajan vietyä vuoronsa loppuun jäsen Miko tulee mukaan keskusteluun (r. 16). Hänen vuoronsa alkaa lausumalla *tää ei kuulu tähän*, mikä osoittaa hänen orientoituvan siihen, että hänen puheeksi ottamansa asia ei aihepiiriltään kytkeydy keskusteluun ja on mahdollisesti epäadekvaatti. Kehystämällä kysymyksensä tällä tavalla Miko pystyy aloittamaan uuden puheenaiheen ja samalla osoittamaan olevansa sensitiivinen keskustelun koherenssille. Ohjaaja vastaa pelkällä *en*-partikkelilla ja naurulla. Tämä ei ole odotuksenmukainen vastaus vuorolle, jossa selkeästi pyydetään tilaa moniosaisen vuoron eli kertomuksen tuottamiselle. OHJ1 siis orientoituu Mikon vuoroon epäadekvaattina, ja OHJ2 jatkaa ehdotustaan (r. 19–20) kommentoimatta jäsenen vuoroa.

Hiukan myöhemmin (r. 24) toinen jäsen, Maki, ehdottaa, että ryhmässä keskusteltaisiin jäsenten ammattikoulutuksesta. Ohjaajat myötäilevät jäsenen ehdotusta sekä kielellisesti että kehollisesti *totta*-partikkelilla ja nyökyttelemällä (r. 28–29), mikä kannustaa Makia jatkamaan kerrontaansa. Makin jatkaessa vuoroaan toinen jäsen, Assi, aloittaa kuitenkin uuden vuoron (r. 32) päällekkäin Makin kanssa. Vuorojen päällekkäisyys käynnistää neuvottelun keskustelun jatkosta ja päällekkäispuhunnan sopimattomuudesta (r. 32–41). Neuvottelua seuraa Assin vuoro (r. 42–43), jossa hän kertoo omasta ammatillisesta koulutuksestaan, *mä oon kahvilatyöntekijä ja kans tarjoilija*. Vaikka hänen vuoronsa liittyy Makin ehdotukseen (r. 24–27), se ei kuitenkaan ota huomioon yleistä toimintakontekstia, jossa ollaan suunnittelemassa ryhmän yhteisiä aktiviteetteja. Assin vastaus, jossa hän alkaa kertoa omasta ammattikoulutuksestaan, ei ole adekvaatti vastaus siihen, että jäsenten koulutustakin voisi ryhmän

tapaamisten aikana käsitellä jollain kerralla. Myös ohjaajat orientoituvat Assin vuoroon epäadekvaattina. OHJ2 kuittaa lyhyesti Assin vuoron *mm*-partikkelilla (r. 44), ja OHJ1 puolestaan (r. 45–47) ohjeistaa sihteerinä toimivaa jäsentä kirjoittamaan ylös, että tällainen keskustelu olisi hyvä käydä toisella kerralla. Ylös kirjoittaminen on Klubitalo-kontekstissa osoittautunut toiminnoksi, jolla epämääräisetkin ideat voidaan muuttaa ehdotuksiksi, joilla on mahdollisia seuraamuksia tulevaisuudessa (ks. Lindholm ym. 2020). Kun ideat kirjoitetaan ylös, voidaan siirtyä eteenpäin keskustelussa ja samalla osoittaa, että idea on otettu vakavasti kenenkään silti ottamatta asiasta henkilökohtaista vastuuta.

Katkelma siis näyttää esimerkin siitä, millaisen haasteen jäsenten hie-
man huonosti tilanteeseen sopivat vuorot ohjaajille aiheuttivat: samoin
kuin monissa muissa institutionaalisissa keskustelutilanteissa ohjaajien
rooliin kuuluu keskustelun ylläpitäminen ja jäsenten osallistumiseen
kannustaminen, mutta toisaalta heidän tulisi myös ohjata ryhmää sovit-
tujen tehtävien äärellä pysymisessä. Katkelmassa jäsenen esittämä yritys
poiketa kokonaan käsiteltävästä aiheesta tuli ohjaajien taholta suoraan
suljetuksi. Sen sijaan jäsenen vuoro, joka oli linkitettävissä käsiteltävään
aiheeseen, saatettiin linkittää osaksi ryhmän yleistä agendaa ja ohittaa se
siirtämällä asian käsittely toiselle ryhmätapaamiselle.

Viimeisenä käsittelemme katkelmaa päätöksentekotilanteesta, jos-
sa jäsenten osallistuminen on edelliseen esimerkkiin verrattuna täysin
odotuksenmukaista. Ennen otteen 3 alkua on käsitelty kevätkauden ryh-
mätapaamisten sisältöjä. Kaikki jäsenet ovat kannattaneet ehdotusta,
jossa kutsuttaisiin Kelan virkailija puhumaan ryhmälle sosiaalietuuksiin
liittyvistä asioista. Rivillä 1 viimeinen jäsenistä, Assi, ilmaisee myöskin
kannattavansa ehdotusta. Tämän jälkeen ohjaaja muistuttaa viimeker-
taisesta keskustelusta (r. 2), jossa ohjaajat toivat esille, ettei Kelan virkai-
lijoilla ole aikaa tulla paikan päälle ja ehdotuksen toteutus tuskin siksi
onnistuu.

Aineisto-ote 4.

01 ASSI: se kela ois hyvä.

02 OHJ1: muistatteks te mitä me siitä viime kerral puhuttiin.

03 ASSI: joo et ne ei välttämättä pääse,

04 (.)
 05 OHJ1: mm.
 06 (0.2)
 07 MIRO: [nii.
 08 ASSI: [nii.
 09 (2.0)
 10 OHJ1: hh mutta ehdottomasti voidaan tässä yrittää (.)
 11 [kevään [aikana.
 12 MIRO: m[mm.
 13 ASSI: [mm.
 14 MIRO: (--)
 15 (.)
 16 OHJ1: olla kontakt [issa ja.
 17 EINO: [voiks joku mennä sinne paikan päälle ja
 18 tuoda sielt se informaation mitä täältä me kaivattas
 19 ja ja täällä pohdittas mitä haluttas kysyy sielä.
 ((Eino katsoo OHJ1:tä ja nostaa kulmakarvojaan))
 20 (1.0)
 21 EINO: oisko mitä [järkee.
 22 MIRO: [ni siis paikan päälle vai.
 23 (0.8) ((ohjaajat katsovat toisiaan))
 24 EINO: nii sin (--)
 25 MIRO: joooh (.) kyl varmaan pienen ryhmän voi ottaa (.) en mä
 26 usko mitää kauheen is [oo (-)
 27 EINO: [y- yhden ihmisen. (0.4) (täältä)
 28 MIRO: ei mut ehh (0.2) pääsisköhän kaikki jotkut sano että,
 29 (.) ne on (--).
 30 (3.0) ((ohjaajat katselevat toisiaan))
 31 MIRO: (\$ai aa mä luulin --\$)
 32 OHJ2: he he he he no on meit tässäkin jo ((ohjaajat katsovat
 Einoa))
 33 OHJ1: mm.
 34 (2.4)
 35 TATU: no must ois siistii jos ois joku hygienia (.) kortti
 36 tai(0.2) tu- työturvallisuuskortti tai joku semmone.

Assi vastaa ohjaajan muistutukseen tavalla, joka osoittaa hänen muistavan, mitä edellisellä kerralla on puhuttu (r. 3). Sekä ohjaaja (OHJ1) että kaksi jäsentä reagoivat palauteilmauksilla (r. 5–8). Seuraavassa vuorossaan OHJ1 osoittaa ensin olevansa samaa mieltä jäsenen kanssa (*ehdottomasti voidaan*, r. 10), mutta perääntyy sitten eikä ilmaise sitoutumista siihen, että näin todella päätettäisiin tehdä (*voidaan yrittää kevään aikana*, r. 10–11). Kun ohjaaja tuottaa vuoroonsa lisäyksen (*olla kontaktissa ja*, r. 16), yksi jäsenistä, Eino, tulee mukaan keskusteluun päällekkäispuhuntana ohjaajan kanssa. Eino ehdottaa (r. 17–19), että joku klubitälolaisista kävisi Kelassa ja toisi sieltä informaatiota muille jäsenille jaettavaksi. Vuoronsa lopussa Eino katsoo viimeksi puhunutta ohjaajaa ja nostaa kulmakarvojaan lisäten näin vaikutelmaa vastauksen odottamisesta ehdotukseensa.

Einon ehdotus on asianmukainen käynnissä olevan keskustelun kannalta, mutta ohjaajat eivät kuitenkaan tartu siihen. Einon ehdotusta seuraa sekunnin pituinen tauko, jonka jälkeen Eino esittää vastausta houkuttelevan kysymyksen (*oisko mitä järkee*, r. 21). Fokusoimalla ehdotuksen ominaisuuksiin Eino konstruoi asiantilan yhdessä arvioitavaksi asiaksi. Tilanne on siten päinvastainen verrattuna aineisto-otteisiin 1 ja 2, joissa ohjaajat kysymyksiä esittämällä pyrkivät houkuttelemaan jäseniä keskusteluun. Einon kysymyksen jälkeen ohjaajat katsovat toisiaan, mutta vain toinen jäsen, Miro, ottaa eksplisiittisesti kantaa ehdotukseen (r. 25–26). Miro kuitenkin ymmärtää väärin Einon alkuperäisen ehdotuksen ryhtymällä arvioimaan paikan päälle menevän ryhmän kokoa (r. 25–26). Eino tarkentaa ehdottaneensa yhden henkilön menemistä Kelaan (aiemmalla tapaamisella on käsitelty myös vaihtoehtoa, jossa koko ryhmä lähtisi Kelaan, mikä todettiin ohjaajien puolesta mahdottomaksi). Riveillä 28–29 Miro kuitenkin edelleen jatkaa sen pohtimista, voisiko Kelaan kuitenkin lähteä *kaikki*, jättäen epäselväksi kehen kaikkiin hän viittaa. Miron esittämä erimielisyys Einon ehdotuksen kanssa edesauttaa Einon ehdotuksen käsittelemättä jättämistä ohjaajien taholta. Miron vuoroa seuraa tauko (r. 30), jonka aikana ohjaajat katsovat toisiaan. Sen jälkeen OHJ2 naurahtaa ja ilmaisee olevansa eri mieltä Miron ehdotuksen kanssa. Ohjaaja toteaa *no on meit tässäkin jo* (r. 32) viitaten jäseniä olevan jo ryhmätilanteessakin sen verran paljon, ettei Miron ehdotusta voida toteuttaa. Vastaamalla Miron ehdotukseen ohjaajat edelleen jättävät ottamasta kantaa Einon alkuperäiseen ehdotukseen.

Yhteenvetona jäsenten toisinaan varsin asianmukaisetkin puheenvuorot saattoivat tulla ohitetuiksi ohjaajien osalta. Tämä on paradoksaalista sikäli, että juuri tämän tyyppisten puheenvuorojen houkuttelemiseksi ohjaajat tekivät paljon vuorovaikutuksellista työtä. Vastaamatta jättämisessä yhtenä apuna toimivat muiden jäsenten huonosti tilanteeseen sopivat tai erimieliset puheenvuorot, joihin fokus voitiin siirtää vastaamisen sijaan. Muutoin jäsenten esittämät epäadekvaatit aloitteelliset vuorot tulivat tyyppillisesti ohjaajien taholta suoraan suljetuksi. Sen sijaan jäsenten vuorot, jotka olivat yhdistettävissä jollain tavalla käsiteltävään aiheeseen, saatiin linkittää osaksi ryhmän yleistä agenda ja ohittaa ne siirtämällä asian käsittely toiselle ryhmätapaamiselle.

Yhteenvedoa ja pohdintaa

Olemme edellä käsitelleet tapoja, joilla ohjaajat mielenterveyskuntoutuksen kontekstissa kutsuivat jäseniä osallistumaan yhteiseen keskusteluun, sekä toisaalta hetkiä, joissa jäsenten oma-aloitteinen osallistuminen tuli ohjaajien taholta ohitetuksi. Kutsuakseen jäsenten osallistumista aineistomme ohjaajat käyttivät ehdotuksen kaltaisia kysymysvuoroja sekä eksplisiittisiä *mitäs sanotte* -tyyppisiä kysymyksiä, joilla jäseniltä kutsuttiin vastausvuoroa. Mikäli riittävää vastausta ei kuitenkaan saatu, vietiin sekvenssi päätökseen ohjaajien välisenä yhteistyönä. Jäsenten tehtyä oma-aloitteisia kontribuutioita, jotka olivat kuitenkin hieman huonosti tilanteeseen sopivia, saatettiin jäsenen aloite sulkea suoraan ja jatkaa keskustelua käsittelyn kohteena olevasta asiasta. Mikäli jäsenen vuoro pystyttiin jotenkin liittämään käsiteltävään aiheeseen, saatettiin se yhdistää osaksi ryhmän yleistä agendaa ja siirtää asian käsittely toiselle ryhmätapaamiselle. Tilanteeseen huonosti sopiva puheenvuoro saatettiin kuitenkin ottaa myös käsiteltäväksi silloin, kun sen avulla voitiin ohittaa toisen jäsenen ehdotus, jota ei syystä tai toisesta haluttu ottaa ryhmässä käsiteltäväksi.

Analyysillämme on kiinnostavia yhtymäkohtia Antakin ym. (2007) löydöksiin koskien kehitysvammaisten ja ohjaajien välistä vuorovaikutusta. Antakin ja kollegojen analyysissa ohjaajat suhtautuivat asukkaiden asiaankuulumattomiin kontribuutioihin ohittamalla ne joko vaihtamalla puheenaihetta tai suuntaamalla huomionsa muuhun tilanteessa tapahtuvaan toimintaan. Myös tutkimassamme mielenterveystyön kontekstissa jäsenten tilanteeseen huonosti sopivat vuorot pyrittiin ohittamaan. Tosin mahdollisuuksien mukaan tällaiset vuorot pyrittiin kytkemään ryhmän yleiseen agendaan ja väistämään niiden käsittely esimerkiksi siirtämällä ne jonkin toisen ryhmätapaamisen yhteydessä käsiteltäviksi. Antakin ym. (2007) tapaan voidaan kuitenkin ajatella, että tällaisella ohjaajien toiminnalla pyrittiin ylläpitämään ”oikeanlaisen” osallisuuden ihannetta, jossa keskeisintä ei ehkä sittenkään ole osallistuminen itsessään, vaan *agendan mukainen* osallistuminen eli riittävässä määrin osuvien vuorovaikutuksellisten kontribuutioiden tuottaminen. Ohjaajien näkökulmasta tällainen orientaatio on ymmärrettävä: ohjaajan tehtävänä

on paitsi saada jäsenet ylipäättään puhumaan myös saada heidät vielä puhumaan kuntoutujien kanssa sovittujen tavoitteiden ja ryhmän tehtävien kannalta oikeista asioista (vrt. Trotzer 2013). Tutkimuksemme näyttääkin, ettei ohjaajille ole hetkittäisissä vuorovaikutustilanteissa välttämättä ollenkaan selvää, minkälaista osallistumista he jäseniltä milloinkin tavoittelevat. Jäsenten osallistumisen tukemisen voidaan ajatella olevan myös ammattilaisten vuorovaikutusideologioiden valossa pulmallisempaa kuin mitä voisi ajatella (vrt. Peräkylä & Vehviläinen 2003). Toipumisorientaatioajattelun vuorovaikutusideologian mukaisesti ohjaajien tehtävänä on tukea jäseniä ottamaan enemmän ja enemmän haltuun oman elämänsä päätöksiä. Täten jäsenillä tulisi olla halutessaan myös oikeus jättää osallistumatta (Elstad & Kristiansen 2009; Framework for recovery-oriented practice 2011). Ohjaajien onkin tärkeää tasapainoilla jäsenten osallistumatta jättämisen oikeuden ja osallistumisen tukemisen välillä ja oppia tunnistamaan, kuinka paljon lisätä painetta osallistumiselle hetkittäisissä vuorovaikutustilanteissa.

Ohjaajien toimintaa voidaan ymmärtää ryhmänohjaajan roolin lisäksi myös vuorovaikutuksen sujuvuuden näkökulmasta. Vuorovaikutus on lähtökohtaisesti yhteistoiminnallista, jolloin vuorovaikutustaidoiltaan taitavampi osallistuja voi tarvittaessa paikata toisen osallistujan puutteita ottamalla enemmän vastuuta ongelmien ratkaisemisesta ja vuorovaikutuksen onnistumisesta (esim. Goffman 1955; Goodwin 1995; Laakso 2012; Leskelä & Lindholm 2012). Tällöin osaavampi kumppani voi toimia jopa korostuneen kontrolloidusti taatakseen vuorovaikutuksen sujuvuuden. Aineistossamme ohjaajat ottivat vastuuta sekä keskustelun ylläpidosta että sen suunnasta ja tällä tavoin kompensoivat jäsenten vaikeuksia osallistua keskusteluun. Toisaalta ottaessaan vastuun keskustelun suunnasta saattoivat ohjaajat ajoittain ohittaa myös täysin asianmukaisia jäsenten puheenvuoroja. Niinpä esimerkiksi jäsenen tekemä ehdotus, jota syystä tai toisesta ei haluttu ottaa ryhmässä käsiteltäväksi, saatettiin jättää täysin vaille vastausta.

Tutkimamme ryhmän mielenterveyskuntoutujat pyrkivät osoittamaan, että he ovat vuorovaikutuksessaan kyvykkäitä ja ymmärtävät sosiaalisen vuorovaikutuksen yleisesti hyväksytyt, kaikkia koskevat normit ja säännöt (Heritage 1996; Sacks Schegloff & Jefferson 1974). Otteessa

2 jäsen kommentillaan ”hiljaista” osoitti ymmärryksensä siitä, että ohjaajat odottivat jäseniltä vastausta. Oteessa 3 jäsen pohjustuksellaan ”tää nyt ei kuulu tähän mut” ilmaisi tietämyksensä siitä, ettei asia, jonka hän oli aikeissa ilmaista, liittynyt edelliseen keskusteluun ja että sen esittäminen oli täten epäodotuksenmukaista. Samassa oteessa jäsenet puheenvuoroillaan ”oliks sul kesken” ja ”anteeksi” osoittivat suuntautuvansa normatiiviseen olettamukseen siitä, ettei päällekkäispuhunta ole ryhmätilanteessa useinkaan toivottavaa. Vaikka vuorovaikutustaitojen harjoittelu ei ollut ryhmän ääneen lausuttu tavoite, voidaan jäsenten ajatella orientoituvan siihen, että heidän vuorovaikutustaitonsa ovat jatkuvasti havainnoinnin ja arvioinnin kohteena.

Kaiken kaikkiaan aineistomme viittaa siihen, ettei kuntoutujan ja ammattilaisen osallisuus ole läheskään aina yhtä tasa-arvoista kuin dialogisen asiakaslähtöisyyden ideaali (vrt. Epstein ym. 2005) tai klubitaloitumisen taustalla vaikuttavat kuntoutusideologiat antaisivat olettaa. Suurempi vastuun kantaminen vuorovaikutuksen eteenpäin viemisestä tarkoittaa käytännössä vääjäämättä myös lisääntyneitä kontrolloita keskustelun suunnasta ja sisällöstä. Ammatillisten vuorovaikutusideologioiden voidaankin ajatella olevan tässä suhteessa jokseenkin saavuttamattomia ideaaleja: jotta ammattilaiset voisivat tukea jäseniä oman elämänsä halluun ottamisessa, ei sen vuorovaikutuksen mikrotasolla ole mahdollista tapahtua täysin tasa-arvoisesta lähtökohdasta käsin.

Tämän tutkimuksen pyrkimyksenä on ollut auttaa ammattilaisia näkemään yksityiskohtaisemmalla tasolla asiakkaiden osallistumiseen liittyviä haasteita, mikä osaltaan voisi auttaa heitä näiden käytänteiden ymmärtämisessä ja kehittämisessä. Tunnistamalla tapoja, joilla ammattilaiset kutsuvat jäsenten osallistumista yhteiseen keskusteluun, voidaan näitä tapoja, sekä niiden mahdollisia vuorovaikutuksellisia seuraamuksia, opettaa osana ammatillista vuorovaikutuksellista osaamista. Tekemällä näkyväksi myös niitä kohtia, joissa ammattilaiset ohittavat jäsenten aloitteellisia kontribuutioita, voidaan tällaisia hetkiä oppia tunnistamaan ja ottamaan paremmin huomioon. Tämä on tärkeää, kun mietitään keinoja kuntoutujien osallisuuden lisäämiseksi mielenterveys-hoidossa.

Tutkimustarina

Institutionaalisen keskustelunanalyysin piirissä korostetaan usein sitä, ettei tutkijoiden tarkoituksena ole arvioida ammattilaisten työkäytäntöjä, vaan ainoastaan objektiivisesti kuvata, miten ne tosielämässä tapahtuvat. Vuorovaikutusta ulkopuolelta tarkasteleva tutkija tulee kuitenkin helposti asemoineensa itsensä, ainakin implisiittisesti, ammattilaisten ristiriitaisten suuntautumisten ja toimintamallien ulottumattomiin. Seuraava tutkimustarina kuitenkin osoittaa, ettei meillä tutkijoina ole varaa minkäänlaiseen ylhäältäpäin tulevaan arvottamiseen. Kuvaamme tutkimustarinassamme alkuperäistä lähtökohtaamme tarkastella mielenterveyskuntoutujien vuorovaikutustilanteisiin liittämiä voimaantumisen kokemuksia – sekä näiden suunnitelmien epäonnistumista ja kariutumista. Kuvaamme myös näiden kokemusten pohjalta tapahtunutta uudelleen orientoitumista, eli kuinka lopulta päädyimme voimaantumisen sijaan tarkastelemaan mielenterveysammattilaisten keinoja kutsua kuntoutujien osallistumista.

Vuorovaikutustarinankerronta avaimena voimaantumisen kokemukseen?

Kun aloimme suunnitella mielenterveyskuntoutujia käsittelevää tutkimushankettamme, olimme täynnä uskoa ja toiveikkuutta. Vihdoinkin olimme löytäneet tutkimusaiheen, jonka tarkastelun myötä voisimme olla mukana parantamassa maailmaa. Voisimme käyttää kaikkea vuosien varrella kehittyntä keskustelunanalyysin osaamistamme sen selvittämiseksi, kuinka mielenterveyskuntoutujia tosiasiasa kohdellaan vuorovaikutuksessa, minkä oletimme olevan avainasemassa siinä, että jatkossa heitä tultaisiin kohtelemaan paremmin. Lisäksi kunnianhimoisena suunnitelmanamme oli selvittää, kuinka yhtäältä ihmiset ylipäänsä ja toisaalta erityisesti mielenterveyskuntoutujat käsittelevät mielessään kaikkia niitä vuorovaikutusilmiöitä, joita keskustelunanalyysin tutkimusperinteessä on vuosikymmenien ajan eritelty menestyksekkäästi,

mutta joiden kokemuksellisesta merkityksestä osallistujille itselleen ei keskusteluanalyysin metodologian avulla voi päästä selville.

Erityisesti mieltämme askarrutti kysymys vuorovaikutuksen erilaisten ilmiöiden suhteellisesta *voimaannuttavuudesta*. Millaisten vuorovaikutusilmiöiden voidaan ymmärtää vahvistavan osallistujien ymmärrystä itsestään kyvykkäinä oman elämänsä hallitsijoina? Jos saisimme tähän asiaan selvyuden, voisimme opastaa kuntoutujien kanssa toimivia ja työskenteleviä henkilöitä siitä, kuinka he voivat omalla vuorovaikutuksellisella toiminnallaan aidosti auttaa heitä.

Toive voimaantumisen kokemuksen vuorovaikutuksellisen perustan tavoittamisesta edellytti metodologista luovuutta. Toive keksiä keino päästä tutkimuksellisesti kiinni voimaantumisen kokemukseen häilyi mielessämme myös istuessamme erään kerran seminaarissa, jossa mielenterveyttä ja -sairautta sivuavia aiheita käsiteltiin monin eri tavoin. Yksi esitys käsitteli yksilön identiteetin ja narratiivien välistä suhdetta. Ajatuksessa ei sinänsä ollut mitään uutta, mutta tässä tilanteessa aloimme pohtia asiaa tutkimusaiheemme näkökulmasta uudella tavalla. Voisiko yksilön voimaantuneisuus, tai voimaantuneisuuden puute, ilmetä jotenkin konkreettisesti hänen tavassaan kertoa tarinoita itsestään? Ja voisimmeko me keskusteluntutkijoina löytää tarinoiden kautta ilmiöön jonkin uuden näkökulman?

Vuorovaikutustutkijoina olimme tietenkin sitä mieltä, että ihmisen identiteetin tärkein rakennusaines on vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa. Mutta millä tavalla narratiivit voisivat olla osa tätä? Olisiko mahdollista, että myös vuorovaikutuksessa hetki hetkeltä rakentuva yksilön identiteetti voisi joissakin tilanteissa olla narratiivin – tai ainakin jonkinlaisen pienimuotoisen tarinankerronnan – kohteena? Mieleemme muistui välittömästi lukemattomia tilanteita, joissa joko me itse tai joku muu oli raportoinut jostakin hetkeä aikaisemmin tapahtuneesta vuorovaikutuksellisesta kohtaamisesta tunteikkaasti ja seikkaperäisesti. Näissä tarinoissa oli usein mutkikkaita käännteitä ja arvoituksellisia henkilöhahmoja, joiden mahdollisesti kyseenalaisia tarkoituksiperiä tarinat valottivat monipuolisesti, samalla kun oma itse nousi kaiken keskellä esiin rohkeana, moraalisena, suoraselkäisenä ja – sanalla sanoen – *voimaantuneena* hahmona. Olisiko siis näissä pienissä, vuorovaikutuksellisia

kohtaamisia käsittelevissä tarinoissa avain *vuorovaikutuksessa* tapahtuvan voimaantumisen ymmärtämiseen?

Yksi ajatus johti välittömästi seuraavaan. Mikäli yksilöiden spontaanisti kertomat vuorovaikutustilanteita käsittelevät tarinat voisivat tarjota meille tietoa yksilön kyvystä käsitellä vuorovaikutustilanteissa saamiaan kokemuksia ja tunteita voimaannuttavalla tavalla, olisikohan mielenterveyskuntoutujien tarinoissa erityisiä piirteitä, joiden kautta voisimme päästä selville juuri heille ominaisesta tavasta kokea vuorovaikutustilanteita ja -ilmiöitä? Lisäksi mieleemme nousi ajatus siitä, että puhujien suhteellisen voimaantumisen määrän lisäksi tällaiset tarinat voisivat kertoa jotakin myös niistä nimenomaisista vuorovaikutuksen tapahtumista, joihin tällaisen ”paikallisen” voimaantumisen kannalta oleellisimmat kokemukset tavallisimmin liittyvät.

Edellistä seurasi uusi oivallus. Mikäli tutkimuksemme osoittaisi mielenterveyskuntoutujien tarinoissa olevan erityisiä piirteitä, jotka olisivat yhteydessä heidän taipumukseensa kohdata vuorovaikutustilanteet ja -ilmiöt ennemmin ulkopuolisen tarkkailijan kuin oman elämänsä aktiivisen hallitsijan näkökulmasta, seuraava askel olisi tietenkin tarjota mielenterveyskuntoutujille valmennusta vuorovaikutustarinoiden konstruointiin itseä voimaannuttavalla tavalla. Kun kuntoutuja harjaantuisi tällaisessa tarinankerronnassa, voimaantuminen voisi tapahtua ikään kuin itsestään, ulkoa sisään. Emme pääsisi ainoastaan ohjeistamaan mielenterveyskuntoutujien kanssa toimivia ihmisiä vuorovaikutuskäytänteidensä osalta, vaan harjoittamaan myös itse kuntoutujia heidän suhtautumisessaan erilaisiin vuorovaikutustilanteisiin ja -ilmiöihin.

Tutkimuksen pilotointia

Testataksemme suunnitelmiamme meidän oli oleellista päästä perille ensin paremmin ”vuorovaikutustarinankerronnasta” ilmiönä. Pyysimme perheenjäseniä, sukulaisia, ystäviä ja tuttavien kertomaan tarinoita milloin mistäkin juuri tapahtuneesta kohtaamisesta esimerkiksi kaupan kassalla, huoltoaseman vessajonossa tai postilaatikolla. Alustavien pohdiskelujemme myötä muutama keskeinen asia alkoi hahmottua

mielessämme kirkkaana. Ensinnäkin tulimme vakuuttuneeksi siitä, että vuorovaikutustarinankerronta on luonnollinen osa ihmisen arkielämää, eikä siinä ole mitään vaikeaa tai keinotekoista. Toisaalta kiinnitimme huomiota siihen, kuinka joustavasti vuorovaikutustarinoissa liikutaan tapahtumien ulkokohtaisen kulun raportoinnin ja tarinan henkilöiden sisäisen maailman kuvaamisen välillä. Tarinan maailmassa omille puheenvuoroille esitettiin aina jokin järkevä peruste, joka oli mielekkäässä suhteessa tarinan muiden henkilöiden mahdollisesti tekemiin päätelmiin tai yrityksiin johdattaa tilannetta joihinkin haluamiinsa suuntiin. Arvelimme, että tällainen joustavuus voisi olla oleellista nimenomaan voimaannuttavassa vuorovaikutustarinankerronnassa – siinä, että yksilö voi rakentaa itsestään sellaisen, jolla on elämä hallinnassa myös tarinamaailman yllättävien tapahtumien keskellä.

Rahoitushakemusta varten jouduimme työstämään pohdiskelumme konkreettisen toimintasuunnitelman muotoon. Päädyimme suunnitelmaan tehdä mielenterveyskuntoutujille narratiivisia virikehaastatteluja, joiden materiaalina käyttäisimme videotallennettuja vuorovaikutustilanteita, joissa kuntoutuja itse olisi ollut aiemmin osallisena. Haastattelutilanteessa haastattelija ja haastateltavana oleva kuntoutuja katsoisivat yhdessä videotallennetta ja kuntoutuja voisi pysäyttää videotallenteen katsomisen milloin vain kertoakseen, mitä vuorovaikutuksessa tuolla hetkellä hänen näkökulmastaan tapahtui. Testasimme mainittua toimintasuunnitelmaa monin eri tavoin. Äänitimme työtovereidemme työpalavereita, minkä jälkeen teimme heille edellä mainitun kaltaisia haastatteluja. Jokaisessa haastattelutilanteessa haastateltavat pysäyttivät tallenteen moneen kertaan ja kertoivat omasta näkökulmastaan vuorovaikutuksessa tapahtuneista asioista monipuolisesti ja seikkaperäisesti. Suunnittelemamme tutkimusprotokolla oli siis ilman muuta toimiva. Ja kun rahoitus sitten myöhemmin saatiin, ei tarvinnut muuta kuin ryhtyä toimeen. Näin ajattelimme.

Kun nauhaa ei pysäytetäkään

Tarkkaavainen lukija on ilman muuta jo huomannut sen ilmeisen seikan, ettei edellä käsittelemämme vuorovaikutustarinankerronta ollut millään lailla esillä tämän luvun alun empiirisessä tutkimusosiossa. Tähän on syynsä, nimittäin se, että edellä kuvaamamme suunnitelmat kariutuivat jo tutkimusprojektin alkumetreillä – emme saaneet tutkittavia kertomaan vuorovaikutuskokemuksistaan spontaanisti juuri mitään, tarinamuotoisista narratiiveista puhumattakaan. Virikehaastattelut etenivät siis tavalla, jota emme olleet osanneet ennakoida. Useimmiten kysymys siitä, mitä jossakin vuorovaikutustilanteessa ”tapahtui”, vaikutti haastateltavistamme enemmän tai vähemmän järjettömältä.

Yksi haastattelu oli projektimme kulun kannalta erityisen käänntekevä saadessaan meidät luopumaan virikehaastattelujen tekemisestä ja mielenterveyskuntoutujien vuorovaikutuksellisen voimaantumisen kokemuksen tutkimisesta. Sillä kertaa haastateltavana oli kaikin puolin hyväkuntoiselta ja sanavalmiilta vaikuttava kuntoutuja. Olimme ennen haastattelua tallentaneet vuorovaikutustilanteen, jossa kuntoutuja oli keskustellut erään toisen klubitalolaisen kanssa. Mielestämme keskustelu oli erittäin mielenkiintoinen. Siihen sisältyi monia kohtia, joissa haastateltavamme oli puheenvuoroillaan epäsuorasti vastustanut toisen puhujan vuorovaikutuksellista agenda, ja odotimme innokkaasti saavamme kuulla haastateltavan omia mietteitä näistä kohdista. Kun haastateltava oli ilmaissut ymmärtävänsä mitä hänen odotettiin tekevän ja vieläpä asettanut etusormensa hiiren näppäimen päälle valmiusasentoon videon pysäyttämiseksi, alkoi videon katsominen. Kului minuutti, toinen, viisi minuuttia, kymmenen minuuttia. Hiiren näppäintä ei kuitenkaan koskaan painettu.

Voimaantumisesta osallistumiseen

Olisimme siis halunneet voimaannuttaa tutkittaviamme antamalla heille mahdollisuuden kertoa itse niistä vuorovaikutuksen hetkistä, jotka olivat heille itselleen merkityksellisiä – sen sijaan, että tutkijoina tekisim-

me tällaisesta mahdollisesta merkityksellisyydestä päätelmiä pelkästään vuorovaikutuksen sekventiaalisten rakenteiden perusteella. Tosiasiassa meillä kuitenkin oli oma agendamme. Toivoimme tutkittaviemme tekävän tulkintoja juuri niistä sekventiaalisista rakenteista, jotka olivat olleet vuosia mielenkiinnon kohteitamme. Odotimme, että tutkittavamme keskustelunanalyttikkojen tapaan liittäisivät vuorovaikutusta koskevat kokemuksensa konkreettisiin vuorovaikutuksen tapahtumiin – etenisivät analyysissään ikään kuin ”rivi riviltä”. Meidän tutkittavamme eivät kuitenkaan olleet keskustelunanalyttikoita, joille tämänkaltaisesta vuorovaikutuksen havainnoinnista on muodostunut toinen luonto.

Koska toisaalta mielenterveyskuntoutuksen ammattilaiset olivat kiinnostuneita kehittämään omia vuorovaikutuksen käytänteitään, siirryimme tutkimuksessamme tarkastelemaan niitä – suunnanmuutos, josta myös tämän artikkelin alkuosa on osoitus. Tämä on tietysti institutionaalisen, soveltavan keskustelunanalyysin piirissä tyypillisempi tapa toteuttaa tutkimusta ja tuntui turvalliselta lähestymistavalta uudenlaisten, mutta epäonniseksi osoittautuneiden kokeilujemme jälkeen. Kävimme keskusteluita ammattilaisten kanssa paikoissa, joissa keräsimme tutkimusaineistoa. Näissä keskusteluissa nousi keskeisesti esille osallistumiseen liittyvä pulmallisuus. Ammattilaisten kuvatessa toimintaansa piirtyivät kaiken toiminnan keskeiseksi lähtökohdaksi kaikille tarjottavat tasavertaiset lähtökohdat osallistua yhteiseen toimintaan. Toisaalta osallistumiseen näytti kulminoituvan myös monenlaisia haasteita siitä, kuinka toimia, jos jäsenet eivät heille tarjotuista mahdollisuuksista huolimatta osallistukaan. Ajattelimme, että tarkastelemalla osallistumista vuorovaikutuksen mikrotasolla voisimme tarjota ammattilaisille uudenlaisen näkökulman työnsä kehittämiseen ja kenties paikallistaa sellaisia kohtia, joissa osallistumisen pulmallisuus tulee erityisellä tavalla näkyväksi. Käytännössä tämä on tarkoittanut jatkuvaa vuoropuhelua tutkijoiden ja ammattilaisten kesken.

Lopuksi

Usein yritämme saavuttaa jotain itse määrittämillämme ehdoilla emmekä huomaa kokonaisuasetelmaan liittyviä kummallisuuksia ja omien ehtojemme järjettömyyttä. Tämä käy erityisen selvästi ilmi edellä esitetyssä tutkimustarinassamme, mutta ajatus kaiuttaa myös niitä jossain määrin kriittisiä äänenpainoja, joita artikkelin alkuosassa kohdistimme mielenterveyskuntoutuksen ammattilaisten toimintaan. Siinä missä meitä tutkijoita ja mielenterveyskuntoutuksen ammattilaisia yhdistää pyrkimys osallistaa ja voimaannuttaa mielenterveyskuntoutujia, on ilmeistä, että mielenterveyskuntoutuksen ammattilaisten työ on vielä paljon pulmallisempaa kuin meidän työmme tutkijoina – ottaen huomioon sen kuntoutusideologioihin liittyvien osin ristiriitaisten tavoitteiden välisen jännitekentän, jossa ammattilaisten on toimittava. Siinä missä meillä tutkijoilla oli aikaa pohtia omia epäonnisia tutkimusstrategioitamme ”offline”, mielenterveyskuntoutuksen ammattilaiset joutuvat toimimaan ”online”. Niinpä edellä esittämämme toteamus siitä, ettei ammattilaisten toiminta ole aina ”yhtä tasa-arvoista kuin dialogisen asiakaslähtöisyyden ideaali tai klubitalotoiminnan taustalla vaikuttavat kuntoutusideologiat antaisivat olettaa”, on asetettava oikeisiin mittasuhteisiin ja muistettava huomioida se mahdottoman korkea mittapuu, johon ammattilaisten toimintaa suhteutetaan ja verrataan. Meillä tutkijoilla ei ole varaa olla muistamatta tätä. Ehkä voisimmekin seuraavaksi keskittyä omien erheidemme tarkempaan analyysiin ja ottamaan niistä opiksi.

Kiitokset

Tämän tutkimuksen ovat rahoittaneet Suomen Akatemia (päätos nro 307630) ja Helsingin yliopisto.

LÄHTEET

- Antaki, C., Finlay, W. M. L. & Walton, C. 2007: Conversational shaping. Staff-members' solicitation of talk from people with an intellectual impairment. *Health Education Journal* 17(10), 1403–1414.
- Anthony, W. A. 2007: *Toward a vision of recovery. For mental health and psychiatric rehabilitation services*. 2. painos. Boston: Boston University Press.
- Arminen, I. 2004: Second stories. The salience of interpersonal communication for mutual help in Alcoholics Anonymous. *Journal of Pragmatics* 36(2), 319–347.
- Clubhouse International. Quality Standards 2018. Saatavissa: <http://clubhouse-intl.org/resources/quality-standards/>. Viitattu 5.3.2019.
- Elstad, T. A. & Kristiansen, K. 2009: Mental health centres as 'meeting-places' in the community. Exploring experiences of being service users and participants. *Scandinavian Journal of Disability Research* 11(3), 195–208.
- Epstein, R. M., Franks, P., Fiscella, K., Cleveland, G. S., Meldrum, S. C., Kravitz, R. & Duberstein, P. R. 2005: Measuring patient-centred communication in patient-physician consultations. Theoretical and practical issues. *Social Science and Medicine* 61(7), 1516–1528.
- Framework for recovery-oriented practice 2011: Health, drugs and regions division. Victorian Government Department of Health, Melbourne. Saatavissa: [http://docs2.health.vic.gov.au/docs/doc/0D4Bo6DF135B90EoCA2578E900256566/\\$FILE/framework-recovery-oriented-practice.pdf](http://docs2.health.vic.gov.au/docs/doc/0D4Bo6DF135B90EoCA2578E900256566/$FILE/framework-recovery-oriented-practice.pdf). Viitattu 14.11.2018.
- Goffman, E. 1955: On face work. An analysis of ritual elements in social interaction. *Psychiatry: Journal for the Study of Interpersonal Processes* 18(3), 213–231.
- Goodwin, C. 1995: Co-constructing meaning in conversation with an aphasic man. *Research on Language and Social Interaction* 28(3), 233–260.
- Heritage, J. 1996: *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hickey, G. & Kipping, C. 1998: Exploring the concept of user involvement in mental health through a participation continuum. *Journal of Clinical Nursing* 7(1), 83–88.
- Hänninen, E. 2012: Choices for recovery. Community-based rehabilitation and the Clubhouse Model as means to mental health reforms. THL:n raportti 50. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Hänninen, E. (toim.) 2016: *Mieleni minun tekevi. Mielenterveyskuntoutujiin Klubitalot 20 vuotta Suomessa*. Helsinki: Lönnberg Oy.
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2017: *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. THL 33/2017. Helsinki: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino.
- Kela 2014: Kelan työterveyshuoltotilasto. Saatavissa: http://www.kela.fi/documents/10180/1630858/Kelan_tyoterveyshuoltotilasto_2012.pdf/8d656155-8298-4abf-892f-e0af84defbb5. Viitattu 9.7.2020.
- Koivisto, A. & Voutilainen, L. 2016: Responding to what is left implicit. Psychotherapists' formulations and understanding checks after clients' turn-final että ("that/so"). *Research on Language and Social Interaction* 49(3), 238–257.
- Laakso, M. 2012: Aphasia as an example of how a communication disorder affects interaction. – M. Egbert & A. Deppermann (toim.), *Hearing aids communication*. Mannheim: Verlag für Gesprächsforschung, 138–145.

- Laitila, M. 2010: *Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa*. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. Saatavissa: https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/9894/urn_isbn_978-952-61-0224-5.pdf. Viitattu 9.11.2020.
- Laitila, M. & Pietilä, A.-M. 2012: Asiakkaan osallisuus mielenterveyspalveluissa. Kuulluksi tulemista ja inhimillistä kohtaamista. – H. Honkanen, L. Kiviniemi & J. Kylmä (toim.), *Piiriltä yliopiston kautta siviiliin. Dosentti Merja Nikkosen juhlakirja. ePooki 9/2012*. Saatavissa: <http://www.oamk.fi/epooki/2012/piiriltä-yltiopiston-kautta-siviiliin-dosentti-merja-nikkose>. Viitattu 9.11.2020.
- Leemann, L., Kuusio, H. & Hämäläinen, R.-M. 2015: *Sosiaalinen osallisuus*. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavissa: www.thl.fi/sokra. Viitattu 9.11.2020.
- Leskelä, L. & Lindholm, C. (toim.) 2012: *Haavoittuva keskustelu. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia kielellisestä epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Lindholm, C., Stevanovic, M. & Weiste, E. (toim.) 2020: *Joint decision making in mental health. An interactional approach*. New York: Palgrave.
- Lindholm, C., Stevanovic, M., Valkeapää, T. & Weiste, E. 2020: Writing. A versatile resource in the treatment of the clients' proposals. – C. Lindholm, M. Stevanovic & E. Weiste (toim.), *Joint decision making in mental health. An interactional approach*. New York: Palgrave, 187–210.
- Logren, A., Ruusuvoori, J. & Laitinen, J. 2017: Self-reflective talk in group counselling. *Discourse Studies* 19, 422–440.
- Martin, L. R., Robin Di Matteo, M. & Lepper, H. S. 2001: Facilitation of patient involvement in care. Development and validation of a scale. *Behavioral Medicine* 27(3), 111–120.
- McKay, C., Nugent, K. L., Johnsen, M., Eaton, W. W. & Lidz, C. W. 2018: A systematic review of evidence for the Clubhouse Model of psychosocial rehabilitation. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research* 45(1), 28–47.
- Paananen, J., Lindholm, C., Stevanovic, M., Valkeapää, T. & Weiste, E. 2020: “What do you think?” Interactional boundary-making between “you” and “us” as a resource to elicit client participation. – C. Lindholm, M. Stevanovic & E. Weiste (toim.), *Joint decision making in mental health. An interactional approach*. New York: Palgrave, 211–234.
- Peräkylä, A. & Vehviläinen, S. 2003: Conversation analysis and the professional stocks of interactional knowledge. *Discourse & Society* 6, 727–750.
- Pomerantz, A. 1984: Pursuing a response. – J. Atkinson & J. Heritage (toim.), *Structures of social action*. Cambridge: Cambridge University Press, 152–163.
- Position statement 2009: *Mental health and social inclusion. Making psychiatry and mental health services fit for the 21st century*. Royal College of Psychiatrists Social Inclusion Scoping Group. Saatavissa: <https://www.rcpsych.ac.uk/pdf/social%20inclusion%20position%20statement09.pdf>. Viitattu 2.10.2018.
- Potter, J. & Hepburn, A. 2010: Putting aspiration into word: ‘laugh particles’, managing descriptive trouble and modulating action. *Journal of Pragmatics* 42(6), 1543–1555.
- Sacks, H., Schegloff, E. A. & Jefferson, G. 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation. *Language* 50(4), 696–735.
- Stevanovic, M., Valkeapää, T., Weiste, E. & Lindholm, C. 2018: Osallisuus ja yhteinen päätöksenteko mielenterveyskuntoutuksessa. *Psykologia* 53, 392–409.

- Stevanovic, M., Valkeapää, T., Lindholm, C. & Weiste, E. 2020a: Joint decision making in mental health rehabilitation community. The impact of support workers' proposal design on client responsiveness. *Counselling Psychology Quarterly*. E-publication ahead of print. DOI: 10.1080/09515070.2020.1762166.
- Stevanovic, M., Lindholm, C., Valkeapää, T., Valkia, K. & Weiste, E. 2020b: Negotiations of agency in support workers' responses to client proposals. – C. Lindholm, M. Stevanovic & E. Weiste (toim.), *Joint decision making in mental health. An interactional approach*. New York: Palgrave, 141–164.
- Tiitinen, S., Weiste, E., Ruusuvuori, J. & Laitinen, J. 2018: Ryhmäohjauksen vuorovaikutusmekanismit vertaistuen kokemusten taustalla. *Psykologia* 53, 358–375.
- Trotzer, J. P. 2013: *Counsellor and the group. Integrating theory, training, and practice*. Philadelphia: Taylor & Francis.
- Vatanen, A. 2010: Yhteistyöhakuinen päällekkäispuhunta suomalaisessa ja virolaisessa arkikeskustelussa. *Lahivordlusi. Lähivertailuja* 19, 76–94.
- Weiste, E., Tiitinen, S., Vehviläinen, S., Ruusuvuori, J. & Laitinen, J. 2020: Counsellors' interactional practices for facilitating group members' affiliative talk about personal experiences in group counselling. *Text & Talk* 40(4), 537–562.
- WHO 2013. Mental health action plan 2013-2020. Geneva: WHO Press. Saatavissa: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/89966/9789241506021_eng.pdf;jsessionid=0767FE6F65666AD0F15661CD9613EDFC?sequence=1. Viitattu 6.1.2019.